

Гордана Петковић
БРАНКО РАДИЧЕВИЋ
Бесмртни српски песник

Уредник
Корана Боровић

Copyright © Гордана Петковић, 2024.

Copyright © ИК Прометеј, 2024.

Ова књига објављена је уз финансијску помоћ Покрајинског секретаријата за културу, јавно информисање и односе с верским заједницама Војводине

ГОРДАНА ПЕТКОВИЋ

БРАНКО РАДИЧЕВИЋ

Бесмртни српски песник

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

*Песник, који је певао из душе своја доба,
доиста је и заслужио да уђе у бесмртнике.*

Стеван В. Поповић (1882)

УВОДНА РЕЧ

Едиција под називом *Карловачка сведочанства* покренута је прошле 2023. године у Издавачкој кући Прометеј у намери да се сачувају од заборава многе знане и незнане личности и њихова прегнућа у различитим сферама друштвеног живота, као и бројни догађаји, не само од националног него и од локалног значаја, који су на својеврстан начин стварали и оплемењивали историју, по много чему чувених, Сремских Карловаца.

Када се изговори назив ове сремске вароши, невелике по површини и броју становника, али од огромног историјског значаја за српски народ, јавља се неколико кључних асоцијација, а једна од неизбежних је и име великог српског песника Бранка Радичевића. Његово ђаковање у Карловачкој гимназији, студије у Бечу обележене боравком у кругу око Вука Стефановића Караџића, великана српске писмености и културе, потом песништво, прерана смрт и пренос његових земних остатака на Стражилово, вечно почивалиште неумрлог песника, дубоко су утиснути у колективно памћење српског народа, који то преноси из генерације у генерацију.

Ове године обележавамо двестоту годишњицу рођења песника Бранка Радичевића, што је био повод за организовање изложбе и пратећу публикацију која је пред читаоцима, а захваљујући дугогодишњој сарадњи ИК Прометеј и Музеја града Новог Сада. Наиме, Завичајна збирка у Сремским Карловцима, као део Музеја града, садржи богату колекци-

ју предмета под називом „Бранко Радичевић“, који сведоче о његовом школовању, животу и књижевном раду. Већина илустрација у овој књизи, као и предмета на изложбеној поставци, потиче управо из Завичајне збирке.

Намера нам је да, и поред бројних непознаница, представимо живот и рад песника Бранка Радичевића на основу већ познатих биографских података, уз забележене описе његових савременика, ондашње штампе и мишљења појединих књижевних критичара. Колико је та слика комплетна, читаоци ће просудити сами.

Ауторка

ПОРОДИЦА И ДЕТИЊСТВО

Нема много сачуваних података о пореклу породице и животу нашег великог песника Бранка Радичевића, иако се он одвијао у првој половини XIX века, дакле не тако давно. Овај свет је напустио у младом добу, док га је отац Тодор надживео чак једанаест година, на основу чега закључујемо да се о Бранку вероватно могло сазнати и забележити много више док је отац био жив. Породична документа и писма могла су, такође, осветлити неке стране живота Бранковог. Посебно су остали нејасни поједини моменти у раном детињству који су могли имати утицаја на његово бављење песништвом, на пример које му је приче и песме мајка читала у раним годинама и колико је то утицало на развој његовог песничког талента. Није нам познато ни ко су му били другови у детињству, како је проводио најраније године, док је цела породица била још на окупу, нити када се прва искра песништва код њега пробудила.

Сматра се да је породица Бранка Радичевића старином из Крагујевачког округа и да се око половине XVIII века населила у Бољевце у Срему, који је тада припадао Аустријској царевини. Његов деда, Стеван, био је чиновник, због чега је са породицом често мењао место боравка. Живео је у Кленку, Новом Саду и Броду на Сави. У време боравка у Новом Саду, 27. децембра 1801. године (по старом календару), рођен је Теодор (Тодор), Бранков отац.

Из ове породице потекао је и Стеван Радичевић, министар правде и просвете у Кнежевини Србији, за време прве владе кнеза Михаила Обреновића (1842), за којег се бележи да је био Бранков стриц и да је у неколико наврата новчано помагао младом песнику. Написао је, године 1849. у Земуну, Пројекат Устава Српске Војводине.

Тодор не само да се школовао редовније, него што је тада било уобичајено, већ се извесно време школовао и у Карловцима, у првој српској гимназији, а имао је и добро књижевно образовање. Био је царински чиновник, али се бавио и књижевним радом. Преводио је са немачког, а и сам је понешто писао, углавном басне и приче, које су објављиване у српским књижевним листовима и календарима, у периоду од 1840. до 1852. године. Његов превод Шилерове драме *Виљем Тел* штампан је 1847. године у Бечу. Интересантно је да је Тодор сакупљао претплату на књиге Вука Караџића, лично га је познавао и био са њим у пријатељским

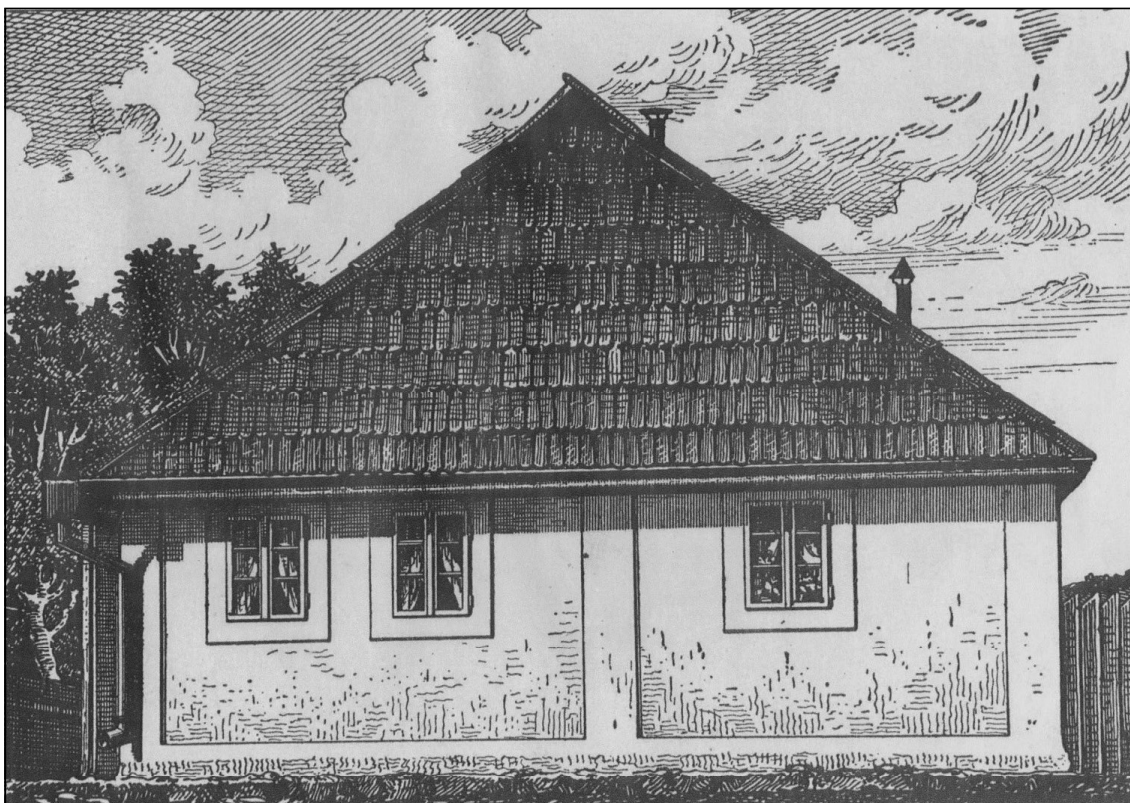
Тодор Радичевић

односима. Колико је књижевност интересовала Тодора Радичевића сведочи и његов тестамент у којем своју библиотеку поклања Карловачкој гимназији, школи у којој су се школовали и он и његови синови – Бранко и Стеван.

Као царински чиновник провео је један период живота у Славонији, у Броду на Сави. Ту се Тодор, 11. маја 1822. године, оженио Ружом, кћерком угледног вуковарског трговца Јанка Михаиловића. Ова породица старином је била из Скопља, а у

Вуковар се населила око 1770. године. Ружица Ружа Михаиловић или, према неким записима, Мијајловић, млађа од свог супруга непуна два месеца, рођена је 4. фебруара 1802. године као пето дете Јанка и супруге му Ане, рођене Лазаревић. Тодор и Ружа су у браку добили троје деце – Бранка (на крштењу Алексија), Стевана (1825–1845) и Амалију (1831–1832).

Најстарији њихов син Бранко рођен је 15. марта 1824. године. Крштен је сутрадан, уочи празника Св. Алексија, божијег човека, по којем је и добио своје „календарско име” Алексије. Касније, у Бечу, превео је име са грчког на српско, односно посрбио га у – Бранко. У то време, средином XIX века, многи ђаци београдског Лицеја своја имена су, под утицајем Ђуре Даничића, заменили народним, која су и касније користили.

Родна кућа у Славонском Броду

Стеван је рођен 25. септембра 1825, а име је добио по деди. Амалија је рођена 26. јула 1831. године, а име је вероватно добила или по лику из Шилеровог дела (*Разбојници*), којег је Тодор преводио, или по Вуковој кћери Амалији која се родила месец дана раније.

Првих година породица је живела у Броду, а од 1828. у Земуну. Поједини истраживачи Бранковог живота сматрају да је породица кратко живела и у Старој Молдави (1830–1831), и да су се, потом, опет вратили у Земун, једно од четири кључна места која су обележила Бранков живот.

Недостатак детаљнијих података о породици и њиховом заједничком животу током срећних година, а пре трагедија које су их задесиле, надомешћују кратки, али богати описи физичких и карактерних црта Бранкових родитеља. О његовој мајци Ружи забележено је да је била врло лепа жена, „права ружа, особито лепих власи и очију, врло умиљата и особито добра срца”. У издању под насловом *Песме Бранка Радичевића*, објављеном поводом стогодишњице његовог рођења, писац предговора Павле Поповић закључио је да је Бранко од мајке наследио лепоту, добро срце, умиљату нарав, а могуће и сушицу (туберкулозу) од које је рано преминуо, па се онда може претпоставити да је наследио и њен таленат. За оца Тодора забележено је да је био „честита старина”.

Међутим, породицу Радичевић нису пратиле срећне околности. Прво је 1832. преминула Бранкова малена сестра Амалија, потом, већ следеће године и мајка Ружа, највероватније од сушице. Мајка му је преминула 14. марта 1833, а три дана после њене смрти Бранко је оставио једну забелешку: „Мамица је умрла 14. марта после подне, у два сата, у вторник; ја сам остао од мамице од девет година”. Касније је млади песник сачувао успомену на њу у стиховима песме посвећене оцу под називом *Моје сунце*: „Мајци срце у груди не бије, тавна земља њу одавно крије”. Ружа Радичевић сахрањена је на гробљу у Земуну.

Гроб Руже Радичевић, Бранкове мајке

Смрт мајке Бранко је, као што је и забележио, доживео са девет година, а сву бригу о њему и брату Стевану преузео је отац Тодор који се више није женио, већ је посветио цео свој живот васпитању синова. Забележено је да је о празницима водио своје синове у шетњу на Дунав, ка паробродској станици, да деца гледају лађе које су ту пристајале од 1831. године. У пролеће те године на земунском пристаништу први је пристао пароброд *Фрања I*, којим је управљао капетан Јован Леман, Земунац. „Причају да се цео свет окретао за овом децом кад би их отац повео у шетњу, тако су била лепа”, забележено је у уводу једне књиге Бранкових песама.

ШКОЛОВАЊЕ

Бранко Радичевић је школовање започео у Земуну, где је похађао основну школу, најпре српску (1830–1832), потом и немачку (1833–1835). Српска основна школа била је смештена у згради сазиданој 1822. године, средствима српског црквено-школског фонда, код Свете Богородичине цркве у Земуну. Затим је прешао у немачку основну школу (Oberschule), у коју се обично кретало после завршеног једног или два разреда српске школе. Ова школа је имала четири разреда, наставни језик био је немачки, а само је вероучитељ предавао на српском језику православној деци. Дакле, Бранко је још у детињству научио немачки језик, који је касније

Основна школа у Земуну

само усавршио. Био је добар у учењу, а његов учитељ у српској школи говорио је да му је Бранко „први ђак” у разреду.

О Бранку и његовом животу у овом периоду не зна се много. Познато је да га је мајка учила „буквару” и да се чудила „како ово дете наше баш не може ништа да научи”. Губитак мајке у раном добу сигурно је значајно утицао на његова осећања и формирање његове личности. Много година касније, када је био у посети Вуковару, обишао је собу у којој се родила његова мајка Ружа, а његов рођак Риста Михаиловић је то забележио: „Кад је Бранко 1849. био у гостима у Вуковару, ишао је са највећим пијететом у собу ту, да види где му се мајка родила”.

Стара зграда Карловачке гимназије у којој је Бранко био ђак

У јесен 1835. године, као једанаестогодишњи дечак, дошао је у Карловце како би наставио школовање у гимназији. У то време у Земуну није било школе те врсте, најближа је била карловачка, која је уживала леп глас у то доба, а и сам Тодор био је њен ђак. То је била прва српска гимназија, основана 1791. године, старија и од новосадске, која је у то време такође већ радила.

Карловци су били духовни, политички и културни центар српског народног живота у Хабзбуршкој монархији. У овом малом сремском месту налазило се седиште Карловачке митрополије, ту су се састајали народно-црквени сабори, отворена је прва српска гимназија и богословија. У периоду Бранковог школовања, у првој половини XIX века, Карловци су изгледали знатно другачије него данас. У центру ове живописне вароши није било велелепних зграда које су изграђене тек крајем XIX и почетком XX века, већ пространа пијаца пред гимназијом, двама црквама, православном и католичком, старим двором, чесмом испред Магистрата и старинским кућама. „Живот је тада у њима морао бити врло миран, и тих, и једнолик, без ичега бурнијег и значајнијег. Највећи дневни догађај био је јамачно долазак пароброда, а врло крупан кад се митрополит Станковић у свечанијим приликама возио на шест коња”, стоји у једном опису Карловаца Бранковог доба. И гимназијска зграда је тада била по свему другачија. То је била једна стара, приземна зграда, дуга и ниска, окренута улици што води у Дворску башту, са пространим двориштем у којем је било воћки и винове лозе. Ђака није био велик број, а професора само шест. Они су имали опште образовање, а интересантно је да су сви били Срби, родом Сремци, а најпре Карловчани. Гимназија је била шестогодишња, непотпуна, без завршних разреда и права на полагање матуре. Састојала се од четири нижа разреда, тзв. граматичке класе и два виша, *humanitatis classes*. Главни предмети су били латински, који се учио од првог до последњег разреда, немачки, математика и историја. То је била

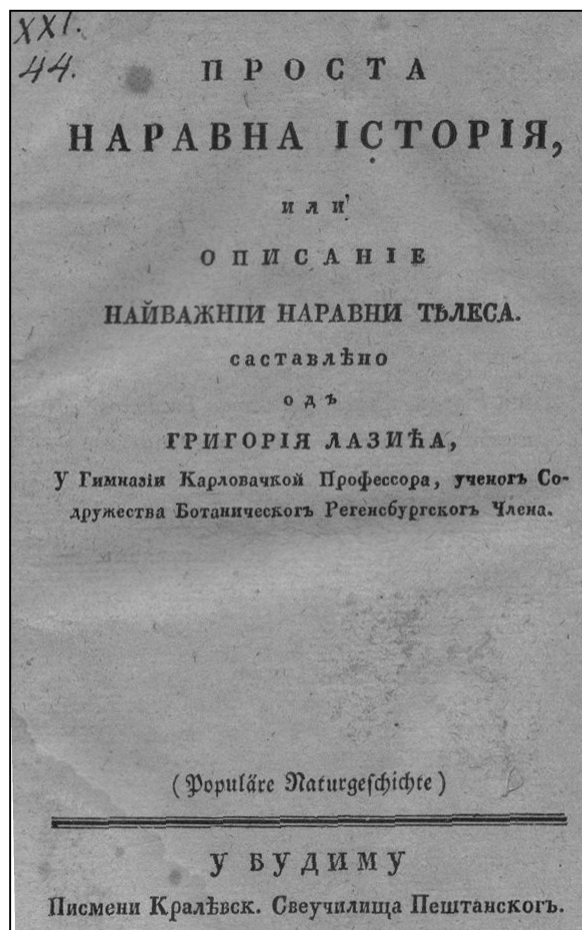
права старинска класична гимназија у којој се латински учио током целог школовања. Пуно се полагало и на учење немачког, који је истовремено био и наставни језик за, готово све, остале предмете. Међу професорима је било људи од науке и књижевности. Директор гимназије, Јаков Герчић (1787–1851), први Србин на челу ове школе, предавао је историју. Био је учен човек, члан Друштва српске словесности, потоње Српске краљевске академије, односно Српске академије наука и уметности. Из сачуване преписке види се да је контактирао са Вуком Караџићем, Шафариком, Симом Милутиновићем Сарајлијом и другима.

Јаков Герчић,
директор Карловачке гимназије

Професор Григорије Лазић (1798–1842) предавао је ботанику и математику, био је члан Регенсбуршког ботаничког ученог друштва. За њега је чувени Јован Суботић забележио

да је „у ботаници... био дика гимназије”. Објавио је уџбеник под називом *Простѡ наравна истѡрија* (1836), из којег је сигурно и Бранко учио. Написао је *Физику* (1822), *Index vegetabilium* (1833), о карловачкој флори, превео Цицеронова дела *О њријашељсѡву* (1836) и *О дужносѡима* (1854) и саставио латински и немачки *Речник* (1849). Јован Пантелић (1812–1888), који је касније заменио Герчића на месту директора, био је професор немачког и латинског, писао је песме и педагошке чланке. Објавио је две Бранкове песме, писане на немачком језику, које је нашао међу својих хартијама, много година после Бранкове смрти (1877). У то време професори су, сви у нижим разредима, још били и Тома Војиновић (1788–1862), са којим су ђаци „правили комедије”, Василије Лукић, који је предавао „рачун”, али се увек служио сунђером, јер му рачун није ваљао, као и Јосиф Јовановић (1802–1884), професор другог разреда.

Григорије Лазић,
Простѡ наравна истѡрија,
Будим, 1836.

Бранко је у школске књиге био уписан под својим крштем именом – Алексије Радичевић. Већина тадашњих ђака Гимназије долазила је са различитих страна и разних места, која су често била значајно удаљена од Карловаца. То је значило да су ђаци морали пронаћи смештај у карловачким породицама које су у ту сврху изнајмљивале простор. Више пута су вођене полемике, а чини се да ни данас нису завршене, у вези са местом становања Бранка Радичевића док је био карловачки ђак. Водећи се записима из прошлих времена, које су на ову тему оставили Бранкови савременици у XIX веку, али и на основу једног записа из XX века, дошли смо до сазнања да је било неколико кућа у којима су становали и Бранко и његов брат Стеван, као ђаци Карловачке гимназије. Више забелешки говори у прилог томе да је на самом почетку школовања Бранко становао у кући немачке породице Ауер, у данашњој Улици митрополита Стратимировића 76. На фасади куће и данас стоји табла са тим податком, а у једној од просторија, за коју се каже да је била Бранкова соба, ентеријер је готово непромењен у односу на фотографије тог простора које су настале средином прошлог века. Љубазна власница куће, госпођа Биљана Ђоревска, допушта радозналим туристима да завире у двориште, спусте се у хладовит подрум, чији улаз је у ајнфорт капији, и потом, уђу у кућу и закораче у Бранкову собу. Дакле, у тој кући, тада у власништву Људевита Ауера, пријатеља Бранковог оца Тодора, на почетку свог гимназијског школовања живео је млади Бранко Радичевић. Две године касније, у јесен 1837, у овој кући му се придружио брат Стеван, који је такође уписао Карловачку гимназију. О Бранковом боравку у овој кући у породици Ауер је остао један запис који о томе сведочи. „У првим издањима *Песама* Бранка Радичевића обично је био Предговор у којем је писано да је Бранков отац био царински чиновник у Броду на Сави и када је премештен у Земун дао [је] свога сина Бранка на стан и храну својем пријатељу Ауеру у Срем.[ске] Карловце, да дете научи оби-

чаје [у] страниј кући, а знао је добро да ће његов син бити у кући његовог пријатеља добро пажен и негован. Тако је и било. Бранко је провео сретне дане свог детињства у Срем. Карловцима и [његови] први рукописи настали су у кући мојега деде.” Ово сведочанство забележио је унук Тодоровог пријатеља који је носио име по деди, Људевит Ауер (1892–1973), министар правде и социјалне политике у владама Краљевине Југославије. Млађи Људевит Ауер је кратко похађао Карловачку гимназију, а све распусте је проводио у Карловцима код баке и деде, тако да је у породици чуо причу о Бранковом боравку у њиховој кући у време школовања.

Кућа породице Ауер у којој је живео Бранко као ђак гимназије